



## Dos sentits de 'subjecte' i els seus vincles

Eric Sancho Adamson<sup>1</sup>

*Resum:* El canvi semàntic del mot 'subjecte' en l'accepció epistemològica-metafísica és un desenvolupament conceptual que hom pot comprovar per via historiogràfica en diverses llengües: deixa de significar la cosa i passa a referir-se allò cognoscent que pot considerar la cosa. A partir d'aquest canvi, alguns dels sentits diferenciats del terme 'subjecte' han acabat confluint o adquirint una certa vinculació força estreta. En concret, en contextos filosòfics el subjecte jurídic-polític i el subjecte epistemològic-metafísic conflueixen a inicis del s. xix. Els desenvolupaments conceptuals que acompanyen aquesta vinculació de sentits es tracen des de l'escolàstica medieval i la tradició política moderna, a través de la Il·lustració alemanya fins l'obra d'Immanuel Kant, i finalment a algunes de les conseqüències en la forma d'entendre la subjectivitat en el pensament contemporani.

*Paraules clau:* subjecte; metafísica; epistemologia; Il·lustració; subjectivitat

*Abstract:* The change in the semantics of the word 'subject' in the epistemological-metaphysical meaning is a conceptual development which may be observed by historiographical means in various languages: it shifts from signifying a thing itself to a cognizing being which can consider things. From this development onward, some of the differentiated senses of the term 'subject' have ended up narrowly linked to one another. In particular, in philosophical contexts the juridical-political subject and the epistemological-metaphysical subject coalesce at the beginning of the 19th century. The conceptual developments that are correlated to this linking of meanings can be traced

<sup>1</sup> e.sancho@ub.edu, Universitat de Barcelona

from medieval scholasticism and the modern political tradition, through German Enlightenment to Immanuel Kant's works, and is finally traced to some of the consequences for the way of understanding subjectivity in contemporary thought.

*Keywords:* subject; metaphysics; epistemology; Enlightenment; subjectivity

---

## PREÀMBUL

Si en la història de la filosofia ens remuntem en els diversos sentits del terme 'subjecte', traçarem indispensablement els camins cap al mateix origen: la traducció llatina a '*subjectum*' del mot del grec clàssic '*hypokeimenon*'<sup>2</sup> (Cf. Heidegger, 1996, p. 15). Previ a seva inserció al lèxic filosòfic per part d'Aristòtil, s'emprava com a 'supòsit', subjecte gramatical o simplement 'temàtica' sobre la qual hom parla. Aristòtil usa '*to hypokeimenon*' ja més sistemàticament com a allò del qual es predica, i alhora, com a substrat d'allò que se'ns apareix, és a dir, com a sinònim de 'substància', 'essència' (p. 15), al seu torn amb diverses especificacions, depenent de l'accepció del mot que l'estagirita vulgui desgranar. Segons el diccionari crític de Liddell, Scott i Jones, trobem en Aristòtil la següent divisió:

- I. la matèria subjacent a la forma;
  - II. la substància o substrat (matèria + forma) subjacent als accidents;
  - III. el subjecte lògic, del qual s'adscriuen atributs;
- (Liddell, Scott i Jones, 1940, *ὑπόκειμαι*, 8.)

Així, podem identificar dues qüestions. Primerament, no hi ha d'entrada la concepció contemporània de subjecte, a saber, aproximadament: una consciència, quelcom capacitat d'ésser interlocutor vàlid i amb potencialitat de canvi polític, econòmic, de pensament, etc., i això, individualment (p.ex. un jo) i col·lectiva (p.ex. la subjectivitat de la classe treballadora).

Atès això, en segon lloc, ens fixem que hi ha hagut una evolució històrica interna del significat, una evolució que es pot resseguir des de la perspectiva de la història de la

---

<sup>2</sup> En grec: '*ὑποκείμενον*'.

filosofia, i amb un enfoc proper al d'autors com Eucken, Kosseleck o Blumenberg i al de l'escola de la *Begriffsgeschichte*, la història conceptual. Amb això, tot seguit delineem el propòsit d'aquest treball en els següents dos punts: (i.) una contribució historiogràfica i contextual; (ii.) una defensa de caràcter narratiu de certa vinculació de dos dels sentits del terme. Vegem-ho desplegat.

(i.) Sent el mot 'subjecte' un terme d'importància inestimable per a la filosofia, esdevé interessant veure com el '*Subjecto*' en llatí que podem trobar en el llibre III, prop. 5, l'*Ethica* de Spinoza, es tradueix per '*Object*' en la traducció anglesa d'Elwes, mentre que es tradueix pel '*Sujeto*' en les dues traduccions principals castellanes de Vidal Peña (1980) i d'Atilano Domínguez (2000).<sup>3</sup> A què es deuen aquestes discrepàncies?<sup>4</sup> Aquest estudi està pensat per contribuir en el projecte general de situar la terminologia de textos de la història de la filosofia en els seus respectius marcs semàntics, responnent a la percebuda falta de recursos unitaris pel que fa a alguns dels conceptes cabdals de la disciplina, en aquest cas per la noció de subjecte.

(ii.) En l'escenari filosòfic, algun dels sentits diferenciats del terme 'subjecte' han acabat confluint o adquirint una certa vinculació força estreta. Mirarem, en concret, en quins contextos filosòfics el subjecte jurídic-polític i el subjecte epistemològic-metafísic –sentits diferenciats del terme– s'acaben vinculant en el seu significat, atès que trobem freqüentment a inicis del segle XIX l'ús de forma completament intercanviable d'ambdós accepcions, mentre que no era així durant l'Edat Mitja, el Renaixement i gran part de la modernitat. Dit succintament, el resultat que es vol d'aquesta recerca és una narració de com els homònims esdevenen sinònims. Per tant, s'identificaran alguns dels actors que hi ha al darrere d'aquesta confluència. En altres paraules, es veurà des de la perspectiva de la història de la filosofia alguns dels desenvolupaments conceptuals que causen, col·laboren o s'han de fer càrrec d'aquesta vinculació de sentits tradicionalment diferenciats –una vinculació que frueix fins l'actualitat en la nostra forma d'entendre la subjectivitat en la filosofia contemporània.

---

<sup>3</sup> Com aquest, hi ha diversos altres exemples. A destacar, anacronismes en textos contemporanis al traduir i escriure sobre textos clàssics de la modernitat. Per diversos exemples referir-se a Sancho, 2018, pp. 85–86.

<sup>4</sup> Respondre aquesta pregunta, sols per l'àmbit epistemològic-metafísic, va ser l'objectiu del meu treball de final de grau de filosofia, *Sobre 'hypokeimenon', 'subjectum' i 'Subjekt'* (2018). En l'elaboració d'aquella recerca es va descobrir la vinculació possible amb el significat polític, que quedava fora de l'abast dels propòsits del treball, i sols es va poder assenyalar com a potencial futura línia d'investigació. El present treball pretén reprendre aquell fil.

Per tal d'acomplir aquests fins, he seccionat l'assaig en dues parts. Anticipem de forma resumida la divisió d'aquesta recerca. La primera part, el cos de la recerca, conté: §1. 'Subjecte' jurídic-polític, la identificació de les accepcions del mot en el sentit de la filosofia política moderna; §2. 'Subjecte' epistemològic-metafísic, i el seu gir de significat; §3. Lligam d'ambdós sentits en l'obra de Kant, llur justificació filosòfica, i la consolidació d'aquest desenvolupament. La segona part, l'*Addendum*, consisteix en una identificació força breu de dues reverberacions contemporànies de la vinculació dels dos sentits del mot aquí tractats; és a dir, des de dues línies d'investigació filosòfica que romanen obertes i actives. (a.) La primera, per la via política en general, és plantejada per Hannah Arendt en *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1982); (b.) la segona la planteja Françoise Collin en *Praxis de la diferencia* (2006), tot inscrivint la discussió en l'àmbit del feminisme.

## §1. 'SUBJECTE' JURÍDIC-POLÍTIC

Existeix un sentit medieval i modern del terme 'subjecte' que designa en el seu ús a la persona,<sup>5</sup> i és distingit del sentit metafísic-epistemològic.<sup>6</sup> Aquesta accepció del mot és el que s'empra en els binomis 'subjecte polític' i 'subjecte de dret' que refereixen al subjecte subjectat pel poder que el governa (en el primer cas) i el subjecte subjectat per les lleis jurídiques que coaccionen la seva conducta (en el segon). Aquest subjecte és, aleshores, el receptor passiu d'unes lleis o d'un govern, és aquell qui és subjectat. Aquest és un sentit distingit i diferenciat del significat metafísic i epistemològic del mateix terme.<sup>7</sup> Això es pot copsar, per exemple, en llengua francesa, on el terme '*sujet*' frueix fins la contemporaneïtat tot denotant al ciutadà,<sup>8</sup> però que no obstant es remunta al francès antic del segle XII sota la forma '*suget*', '*sogit*' o '*subget*'.<sup>9</sup> Aquest ús del mot, per tant, és previ a la filosofia escolàstica d'Albert Magne, Tomàs d'Aquino (segle XIII) i així també

---

<sup>5</sup> Consultat en *DLE 23.1*, en *DA*, en *NTLLE*, i *Online Etymology Dictionary*, aquest darrer basat en diccionaris etimològics i altres fonts d'autoritat.

<sup>6</sup> Tot i així, etimològicament prové del mateix mot llatí 'subjectum', ja que l'individu d'una regnat era entès com a substrat d'un regne.

<sup>7</sup> El subjecte encara no és un jo, sinó que és un substrat o substància. Es mantenen distingits de forma estricta els sentits jurídic-polític i el epistemològic-metafísic, almenys en els textos de Descartes i dels seus seguidors (*Cf.* Thiel, 2011, p. 36), així com també en Hobbes, Locke, Hume i d'Adam Smith que apareixien en la bibliografia per anàlisi pròpia (*Vid.* Sancho, 2018).

<sup>8</sup> Consultat en *Dictionnaire de Français Larousse*.

<sup>9</sup> Consultat amb *Online Etymology Dictionary* (<https://www.etymonline.com/word/subject>, darrera data d'accés: 26 Nov. 2019.)

previ a la recuperació del pensament aristotèlic en Europa, filogènesi del terme en sentit metafísic-epistemològic en filosofia i teologia.

Llegim ara quatre segles ençà (el XVII) un següent exemple d'ús del mot '*subject*', aquest cop en anglès, referint-se a la persona, o sigui, diferenciat del sentit epistemològic-metafísic del terme. Es tracta d'una definició explícita del terme en la primera edició anglesa del *Leviatan* de Thomas Hobbes (1588–1679) del 1651: «I aquell qui aporta aquesta Persona, així s'anomena SOBIRÀ, i es diu que té PODER SOBIRÀ; i tot altre, el seu SUBJECTE.»<sup>10</sup> (Hobbes, 1985, p. 228).

Es comprova, doncs, que el mot '*subjecte*' s'equipara amb el concepte de súbdit, que en particular és l'oposat al sobirà, fet que s'expressa en tant en el vocabulari polític de l'àmbit estatal i com en expressions quotidianes. En definitiva, es fa palès en *El Príncep* (1532) de Maquiavel trobem mots d'arrel '*subiect-*' i '*subject-*' sols com a súbdit (jurídic-polític), substrat: mai com un jo dotat de subjectivitat, ni un subjecte moral.<sup>11</sup> A tall d'exemple, aquesta forma de significació jurídica-política del terme es comprova en el fet que '*subjective*' (en anglès del segle XVI) –el mateix mot que avui en dia traduiríem com '*subjectiu*',– era aleshores sinònim de ser submís.<sup>12</sup>

Ara bé, en la segona edició del *Leviatan*, publicada el 1668, hi trobem una peculiaritat força curiosa. Aquesta edició es tracta d'una traducció posterior al llatí<sup>13</sup> que va fer Hobbes mateix a partir del text original en anglès, disset anys després de la publicació de l'original,<sup>14</sup> degut a l'èxit que aquesta va tenir. La motivació de publicar una segona edició era fer l'obra llegible i accessible per a la resta de lectors del continent europeu. La peculiaritat a la que ens referíem, com dèiem, es troba en aquesta segona edició: es pot comprovar com Hobbes, arreu del text, no tradueix '*subject*' de l'anglès pel mot llatí '*subjectum*', sinó a '*subdito*', o sigui, a '*súbdit*'.<sup>15</sup> Aquest fet, però, no ens hauria de resultar sorprenent si considerem que el mot '*subjectum*' o '*subiectum*'<sup>16</sup> romanien encara equívoc i per tant confusible, atesa la seva significació epistemològica-metafísica que havia adquirit des de l'apogeu de l'escolàstica a Europa. El '*suget*' del francès (des

---

<sup>10</sup> Les majúscules i versaletes són presents en l'edició original del text.

<sup>11</sup> Cf. Sancho, 2018.

<sup>12</sup> Consultat amb *Online Etymology Dictionary*.

<sup>13</sup> De fet, al neollatí, la revifalla del llatí escrit.

<sup>14</sup> En la nova edició, a més a més, Hobbes afegeix i reestructura el contingut de l'obra.

<sup>15</sup> Això no vol dir que no es trobarà el mot '*subjectum*' per referir-se a la gent sotmesa a un regnat. El mot '*subjectum*' amb aquesta accepció de fet sí s'emprava, però '*subdito*' és més precís i menys polisèmic.

<sup>16</sup> La 'i' i la 'j' les trobem tot sovint com a intercanviables.

del segle XII) o el '*subject*' de l'anglès de Hobbes, malgrat estar entroncats etimològicament amb el mot llatí '*subjectum*', no obstant es diferencien en significat del terme llatí, que a partir de la recuperació d'Aristòtil tradicionalment refereix precisament al '*to hypokeimenon*' aristotèlic (no al grec clàssic en general), i que, recordem, no significa ni designa en el seu ús a la persona, sinó que pertany al camp semàntic de l'epistemologia i la metafísica. Veiem-ho tot seguit en el següent epígraf.

## §2. 'SUBJECTE' EPISTEMOLÒGIC-METAFÍSIC

Descartes usa '*subjectum*'<sup>17</sup> en el mateix sentit escolàstic, i posteriorment, en les discussions entre Descartes (1596–1650) i Gassendi (1592–1655), el 'subjectiu' en sentit tradicional sovint apareix com a intercanviable amb '*formaliter*' o bé com a '*realiter*' (Cf. Eucken, 1908, p. 36). En tals discussions, el mot '*formaliter*' té una procedència escolàstica d'influència aristotèlica per via de Suárez (Cf. Wells, 1990, p. 33), a qui Descartes llegeix (Cf. Thiel, 2011, p. 36). '*Formaliter*' s'origina en la dualitat *materia-forma*, expressió llatina de la doctrina aristotèlica de l'hilemorfisme, en la qual la forma té realitat efectiva, és a dir, ofereix el principi actiu, mentre que la matèria aporta el principi passiu. Així, l'expressió «*formaliter in se ipsis*» és equivalent per a Descartes i Gassendi a allò subjectiu (en sentit tradicional) i a allò objectiu (en sentit contemporani); en canvi, «*idealiter in intellectu*» (allò que se'ns apareix *en tant que idea en l'intel·lecte*) és usat intercanviablement amb '*objectivum*', o sigui, l' 'objectiu' en sentit tradicional, sentit que Franz Brentano (1838–1917) recupera de Tomàs d'Aquino en l'expressió «objecte intencional», tot referint-se a una entitat mental. El '*subjectum*', doncs, significa el subjacent, allò que rau –de forma real en el món ('*formaliter*' o '*realiter*')– rere la presentació de les nostres percepcions plurals susceptibles de ser assenyades o objectivades ('*objectivum*') per a les idees en el intel·lecte («*idealiter in intellectu*»): el '*subjectum*' d'aquell context semàntic és el que actualment anomenem l'*objecte* o la *cosa*.

Així, observem la conservació d'aquest sentit clàssic en llengües com l'anglès ('*subject*' o '*subject matter*') i el francès; o sigui, quan hom diu «*the subject of this talk*», es refereix al tema o matèria de la xerrada, i no al jo qui pronuncia la xerrada.

---

<sup>17</sup> Si bé Descartes escriu el *Discurs del mètode* (1637) en francès, generalment escriu en llatí. Recordem que les *Meditacions Metafísiques* (1641) foren traduïdes del llatí al francès pel Duc de Luynes el 1647 amb permís i l'*aegis* de Descartes.

Fem només una pinzellada a tall de resum de la historiografia de la inversió que experimenta per arribar a ésser sinònim a un *jo*.<sup>18</sup> Va ser el filòsof racionalista Christian Wolff (1679–1754) qui, inspirat per la substancialitat del *cogito* com a primer principi del cartesianisme<sup>19</sup> (Cf. Eucken 1960, pp. 131–134), va introduir els termes ‘*Subjekt*’ i ‘*Objekt*’ en l’alemany i els va invertir respecte els seus homòlegs llatins, en el seu intent d’institucionalitzar un lèxic filosòfic als regnes germànics (Cf. 1908, p. 36) per a substituir la terminologia neollatina després d’un intent inconclusiu i mig confús de Christian Thomasius (1655–1728) (Cf. *Ibid.*, pp. 130–131). Així també, sorgeixen al seu torn les primeres ocurrencies de ‘*subjektivisch*’ i ‘*objektivisch*’ en llengua alemanya entren mitjançant sols en l’escola racionalista wolffiana, i aquests darrers mots, juntament amb ‘*Subjekt*’ i ‘*Objekt*’, s’usen amb poca freqüència, i «s’empren solament com a paraules altament tècniques» (Eucken, 1908, p. 36),<sup>20</sup> però per primer cop coherent amb l’ús contemporani d’aquestes paraules. Talment, aquesta inversió de l’accepció metafísica-epistemològica va ser generalment ignorada fins que Moses Mendelssohn (1729–1786) i Immanuel Kant (1724–1804) les van adoptar.

### §3. LLIGAM D’AMBDÓS SENTITS

L’adopció per part de Kant d’aquest sentit epistemològic-metafísic invertit es justifica filosòficament en la *Crítica de la raó pura* (1781 A | 1787 B)<sup>21</sup>, en la seva designada revolució copernicana en coneixement.<sup>22</sup>

És precisament en aquesta obra on Kant fa un ús del mot ‘*Subjekt*’ epistemològic i metafísic, si bé no del tot sistemàtic, sí en el sentit per nosaltres ja contemporani. Per Kant, es tracta d’un subjecte transcendental, un subjecte que es dedueix transcendentalment. Aquest no pot ser captat per la seva consciència (Cf. *MS*; *Ak*, VI,

---

<sup>18</sup> La inversió del significat epistemològic-metafísic, cenyit a l’accepció epistemològica-metafísica de la paraula, manté una estreta relació amb el desenvolupament intern conceptual de la filosofia moderna, o almenys així ho defenso (Vid. Sancho, 2018, pp. 81–85).

<sup>19</sup> L’expressió «*sujet d’imaginer*» al *Discurs del mètode* (2004, V), ens podria fer dubtar de si Descartes ja s’anticipa a aquesta inversió. Ara bé, pel context de l’expressió, generalment hi ha consens en les diverses traduccions de que l’autor es referia a supòsit. A tall d’exemple, l’expressió queda traduïda a l’anglès per «*supposition*» (1993, V).

<sup>20</sup> Un en el que sí apareix, sent el d’A.F. Müller, *Einleitung in die philosophischen Wissenschaften* (1733).

<sup>21</sup> D’ara endavant abreviat amb les sigles «*KrV*».

<sup>22</sup> Per un tractament més detallat d’aquesta qüestió, *Vid.* Sancho, 2018, pp. 82–85.



223),<sup>23</sup> sinó que justament al possibilitar tota experiència, consisteix en ser l'horitzó de tota experiència, la unitat sintètica d'apercepció. Sense entrar en més detall, recordem l'expressió kantiana que resumeix millor la idea de convertir el subjecte en el jo cognoscitiu: a saber, «el 'jo penso' ha de poder acompanyar totes les meves representacions» (*KrV*, B 131–2). És a dir, per a Kant, un judici talment format haurà de ser sempre cognoscitivament vàlid per l'enteniment. En altres paraules, el 'jo penso' ha de poder esdevenir el subjecte gramatical del judici i les representacions mentals (en sentit escolàstic: els 'objectes' de l'intel·lecte) llur predicat, que, al seu torn, recordem, per a Kant refereixen la *cosa-en-si* noümenica sense que aquesta referència pugui ser justificada dins dels límits legiscats per a la facultat de la raó ni per la sensibilitat.<sup>24</sup> Així, des del punt de vista cognoscitiu, per una banda, el subjecte sempre serà identificable amb el jo pensant, i per altra banda, les representacions pel jo pensant podran ser els objectes al que va dirigit el pensament.

Talment, passem a veure com i en quina mesura aquest significat epistemològic i metafísic es vincula amb el polític i jurídic. Ara, passem a veure dos motius (i.–ii.) pels quals aquesta vinculació ha esdevingut possibilitada des del canvi «copernicà» de perspectiva, mentre que Hobbes, com vèiem, la procurava evitar; seguit d'aquests dos motius, veurem una explicitació textual que recolza aquesta tesi.

(i.) En primer lloc, ara el subjecte metafísic epistemològic significa un ésser amb pensament: enteniment i raó. Aquest, naturalment serà l'ésser humà, i més encara, qualsevol ésser humà atès que la humanitat té com a disposició natural les exigències de la raó (Kant, *KrV*, A 808, B 836). Ara bé, el que Kant limita en la primera *Crítica* pel que fa el coneixement –l'abast vàlid universal de la raó enfront a les posicions «dogmàtiques» sostingudes pels racionalistes (sobretot l'escola de Wolff)– és justament el que recuperarà per l'àmbit de la moral. Per tant, un cop s'ha donat aquesta inversió epistèmica del significat tradicional, el subjecte epistèmic i també ara moral podrà ser el complidor en el món fenomènic de les seves metes morals en forma jurídica i política. (ii.) En segon lloc, recordem l'ús prolífic que fa Kant de metàfores legals, jurídiques i polítiques alhora d'escriure sobre les facultats cognoscitives i la disciplina metafísica. Aquesta última és equiparable en reputació a la «reina de totes les ciències», i és tanmateix incapaç de

---

<sup>23</sup> Dit de forma més precisa, el subjecte que pot ser objecte de la seva consciència no és el subjecte transcendental, sinó el subjecte sensible.

<sup>24</sup> Això darrer és per definició, ja que la *cosa-en-si* és la cosa representada tal com és en el món, no mediada per la nostra sensibilitat i per tant independent d'ella.



cloure, segons Kant, la fonamentació de la seva doctrina, sent aquesta un «camp de batalla» (*KrV*, A VIII), i per tant, quelcom que s'ha de sotmetre al «Tribunal de la raó» (*KrV*, A XII). «La primera Crítica de Kant» escriu Stoddard en el seu estudi del 1988 sobre les metàfores kantianes, «és una «revolució» figurativa que cerca «reconstituir» el «govern» del coneixement» (Stoddard, 1988, p. 249). Atesa la qüestió de les metàfores jurídiques i polítiques, es presenta com a natural la pregunta sobre si –en el cas de Kant– és tan sols plausible pensar en l'ús invertit del sentit epistemològic-metafísic del terme 'subjecte' sense al seu torn tenir en compte la influència del sentit jurídic-polític, provinent de la tradició política moderna.

Fem encara un pas més enllà que la mera plausibilitat, i provem de justificar una versió més radical d'aquesta última afirmació, a saber, que hi ha una vinculació *intima* entre ambdós sentits del terme: el polític-jurídic (per una banda), i el epistemològic-metafísic (per l'altra). Per veure-ho, fem un breu excurs.

És ben sabut que una influència inestimable de Kant va ser Rousseau. Llegim la cita de John Dewey al respecte:

S'hauria d'emetre una injunció que la dita de Kant acreditant el despertar del seu somni dogmàtic a Hume no s'hauria de citar excepte en connexió amb la seva altra dita sobre com Rousseau el va dur a centrar-se en si mateix, en l'ensenyança de què el filòsof és de menys valor que el treballador dels camps, llevat de què contribueixi a la llibertat humana. (Dewey, 1910, p. 65)

En *El contracte social* (1762), Rousseau s'imagina una societat ideal, que anomena «república», en la que cada membre seria un ciutadà. Ara bé, ser un ciutadà significa dues coses: ser sobirà i ser subjecte. És un sistema polític en el que cadascú és tant font de la llei com subjecte a la llei. Una organització política que permetés aquest concepte de ciutadania, portada a la seva plenitud ideal (sense preocupar-nos de si és utòpica), seria tal que cadascú fos sols subjecte de la seva pròpia sobirania, sense que la realització fàctica de la ciutadania d'un individu entrés amb conflicte amb la dels altres.

Efectivament, anem a la *Fonamentació per a un Metafísica dels Costums* (1785) per assenyalar que Kant deixa d'usar el mot 'subjecte' en contextos morals com a contrari o oposat de 'sobirà', a mode de Hobbes, sinó sobirà d'un mateix. Ara, el que per a Rousseau era la descripció de l'ideal polític d'una república, a Kant li servirà com a principi bàsic de la seva ètica, que anomena autonomia (literalment, posar-se les pròpies lleis). D'aquesta manera, Kant, inspirat en Rousseau, també capgira el subjecte jurídic-

polític, i esdevé el seu subjecte moral. Al passar a referir-se al ‘*Subjekt*’ com a sobirà d’un mateix, la forma d’entendre’l en la *Metafísica dels Costums* (obra madura de Kant del 1797 ara ja en clau de filosofia política i dret) és precisament com a aquella cosa que, en paraules de Kant, «no està sotmesa a altres lleis excepte les que es dona a si mateixa (o bé sola o, almenys, juntament amb altres).» (*MS; Ak, VI, 223*).

D’aquesta forma moral d’entendre el ‘subjecte’ –alhora epistemològica– se’n deriva al seu torn un objecte corresponent que es manté en la contraposició tradicional de subjecte-objecte. A saber: «Una cosa és allò que no és susceptible d’imputació. Tot objecte del lliure albir, mancat ell mateix de llibertat, es diu, per tant, cosa (*res corporalis*)» (*Idem*). També, per exemple, trobem el text *De la relació entre teoria i praxi en el dret polític (contra Hobbes)* (1793)<sup>25</sup>. A *teoria* correspondria el subjecte epistemològic metafísic, i a *praxi* el subjecte del dret polític. En aquesta obra, Kant refereix a la concepció del ‘*subiectum*’ llatí (*Cf. VATP; Ak, VIII, 293*), es posiciona directament contra la postura de Hobbes, contravenint el ‘*subdito*’, i es pronuncia a favor dels principis revolucionaris.

Si bé hi ha aquesta vinculació en sentits, en la *Critica de la facultat de jutjar* (1790), –en la que Kant es preocupa de posar en relació el seu pensament moral, l’àmbit de la llibertat, i el seu pensament cognoscitiu (àmbit de la natura)– farà una precisió pel que fa les dues formes de tractar el subjecte. L’una serà autònom i l’altra serà heterònom. És a dir, en l’àmbit de la raó pràctica, la moral, essent autònoma es posa les lleis a si mateixa; per altra banda, el cognoscitiu descobreix a priori les lleis necessàries i universals de fer judicis sintètics –científics– sobre la natura, lleis a les quals està sotmès i tanmateix no són les seves pròpies.

Talment, si bé Kant col·labora en reeixir la inversió wolffiana del mot i llur vinculació amb la significació política, són aquells autors contemporanis i successors de Kant qui promulgaven, aïrtaven o corregien la seva postura filosòfica general (i nogensmenys, ja des de la nova terminologia) qui van contribuir més a la consolidació filosòfica del significat unitari de subjecte.<sup>26</sup> El gir semàntic i la vinculació de sentits en el si de la filosofia alemanya no va ser quelcom que passés per desapercebut, sinó tot el

---

<sup>25</sup> Dins: Kant, *Història i política*, Salvi Turró (ed. i trad.), 2002. Veure bibliografia.

<sup>26</sup> S’acredita sobretot a Fichte, qui sovint emprava un llenguatge menys tècnic i més romàntic que Kant, per a popularitzar (fora de l’àmbit filosòfic) el nou sentit kantianà (*Cf. Galison, 2010, p. 13*). Ha quedat exclòs del treball atès que l’obra de Fichte –al meu parer– no justifica filosòficament el nou sentit vinculat més enllà del que ja fa Kant.

contrari. A tall d'exemple, fou tan radical i ubic en el context de parla germànica (abans d'arribar i donar-se en altres llengües), que, a l'entrada del segle XIX, tot just quan el poeta romàntic anglès Samuel Coleridge va arribar a Jena per a rebre classes de Schlegel i va llegir l'obra del filòsof germànic-noruec de la *Naturphilosophie* Heinrich Steffens, *Grundzüge der philosophischen Naturwissenschaft* (1806), el poeta anglès escriu al marge de la seva edició: «Steffens sense cap necessitat perplexa el seu propi raonament mitjançant el seu estrany ús de Subjectiu i Objectiu – el seu S = l'O dels filòsofs de sempre, i el seu O = S.» i «Perplex» (citada de: Galison, 2010, p. 12).

Així hem vist la vinculació –almenys historiogràfica– de la filosofia kantiana d'aquests dos sentits diferenciats del terme, i a mode de pinzellada l'evolució filosòfica que acompanya aquesta vinculació.

#### ADDENDUM

Per enllestir, centrem la mirada en un parell (a.–b.) de discussions encara obertes en filosofia contemporània que atenyen la qüestió de la vinculació d'ambdós sentits del subjecte. Passem a veure-ho.

(a.) La primera d'aquestes discussions és oberta per Hannah Arendt en *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1982) en resposta a les crítiques que sostenen que Kant havia definit un subjecte solipsista. Per a representants d'aquesta crítica podríem assenyalar a G. E. Schulze, el seu alumne Schopenhauer, o F. H. Jacobi qui encunya el mot 'nihilisme' per a referir-se a la postura kantiana i les filosofies que considera derivades del spinozisme<sup>27</sup> (i per tant d'ateisme). El cognat a l'acusació de solipsisme cognoscitiu a la postura kantiana, seria, per tant, l'individualisme polític, atès que ambdues significacions han esdevingut vinculades. Fichte i Hegel serien representants d'aquesta segona versió de la crítica a Kant, amb llurs figures de reconciliació i reconeixement, respectivament, per a adreçar el que percebien com una mancança d'intersubjectivitat en l'obra del prussià.

Ara bé, és a partir de la menció a la *humaniora* de la *KU* que Hannah Arendt va fixar-se en una noció de complicitat o de *sensus communis* en la facultat de jutjar, tot obrint una nova línia de recerca en la filosofia transcendental kantiana que, avui en dia,

---

<sup>27</sup> Com ara bé, Lessing i Mendelssohn.

es troba d'entre les principals (Cf. Nuzzo, 2008). Arendt veu el rol que aquesta figura té a l'hora de determinar una possibilitat política (ja transcendentalment), permesa ja en el propi judici –l'operació mental més bàsica que, a més a més, serà la que permet el trànsit (*Übergang*) entre les primeres dues *Crítiques* kantianes (*KrV* i *KpV*)–. I certament, Kant escriu que «la humanitat significa, d'una banda, el *sentiment* universal de *participació*, i, d'una altra banda, la facultat de poder *comunicar-se* de manera íntima i universal» (Kant, *KU*, §60; *Ak*, V, 355). Fins i tot aquest ordre de discurs està present pel que fa als afers subjectius,<sup>28</sup> com per exemple principis regulatius, heurístiques o màximes –entitats que no tenen validesa objectiva ni científica, ni necessàriament pràctica o moral. Tanmateix podem usar el judici reflexionant (*heautònom*)<sup>29</sup> com a fil conductor per a guiar la nostra facultat de jutjar en el judici determinant. Així, encara que en el judici reflexionant es «limita la validesa d'aquestes idees de la raó únicament al subjecte, però, no gensmenys, ho fa de manera universal per a tots els subjectes d'aquesta espècie» (*Ibid.*, §76; *Ak*, V), s'implica tanmateix un cert grau d'intersubjectivitat –ahora política– no sols en el judici determinant, sinó al seu torn en el judici reflexionant.<sup>30</sup>

(b.) La segona d'aquestes discussions es troba en el feminisme de François Collin, que, apuntaria a una confusió –en comptes de vinculació– de significats entre els denominats 'subjecte ontològic'<sup>31</sup> i 'subjecte polític'. Si bé per a Kant es mantindrien certes diferències entre els sentits de subjecte (recordem: l'àmbit legislat de la llibertat o de la natura, llurs propietats són l'autonomia i l'heteronomia, respectivament), en autors posteriors la vinculació haurà esdevingut confusió; fet al qual en *Praxis de la diferencia* (2006)<sup>32</sup> Collin hi dirigeix una sèrie de crítiques. Al meu parer, la crítica principal de *I. Praxis de la diferencia. Notas sobre lo trágico del sujeto* (2006, pp. 21–42) que va dirigida eminentment a Heidegger, rau en aquesta confusió. Collin ens interpel·la amb la pregunta «aquí no hi ha una relliscada semàntica?» (*Ibid.* p. 24). Collin sosté que aquesta relliscada té implicacions no negligibles, atesa la posició dialèctica que vol tenir el feminisme en el

---

<sup>28</sup> Per evitar confusions: indico que aquí empro el terme en sentit contemporani.

<sup>29</sup> O sigui, a diferència de l'autonomia i l'heteronomia, l'*heautonomia* prescriu principis, no a la natura, sinó a sí mateixa per a guiar la seva reflexió sobre la natura. (Cf. Kant, *KU*, Introducció, V; *Ak*, V, 185-6).

<sup>30</sup> L'obra *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1982) d'Arendt s'edita pòstumament a partir de les seves lliçons universitàries al final de la seva vida; es consideren la continuació que mai va arribar a escriure de la seva filosofia de la ment expressada en *The Life of the Mind* (1977), ara en clau política; generalment s'entén que aquestes lliçons sobre Kant indiquen que Arendt estava rumiant una noció de subjectivitat diferent a la de *The Human Condition* (1958).

<sup>31</sup> El que en el present treball hem anomenat 'subjecte epistemològic-metafísic'.

<sup>32</sup> Subtítol de l'obra: *Liberación y libertad*.

debat filosòfic contemporani. Precisament per això, és rellevant per a la reflexió metafísica contemporània, atesa la primàcia i el desplegament sistemàtic que ocupa la dialèctica des de la formulació de Hegel i llur reeiximent per via de l'esquerra hegeliana, amb el seu apogeu en l'obra de Marx i Engels. Diu Collin, amb ironia i gran força retòrica: «sempre arribant tard, les dones pretenen ser subjectes quan ja no hi ha subjecte» (*Idem*); o sigui, si bé el subjecte es dissol per a la preocupació epistemològica-metafísica de superar el dualisme subjecte-objecte, aquest gest no té per què ni compartir ni respondre a les motivacions de caire polític.

#### BIBLIOGRAFIA

- Aristòtil. Tomás Calvo Martínez (pròleg i trad.), (2014). *Metafísica*. Madrid: Gredos.
- Berkeley, G. (1901). *The Works Of George Berkeley, Vol. II, 1732-1733*. Campbell. Fraser Alexander (ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Coleridge, S. (1895). *Anima Poetae: From the Unpublished Note-books of Samuel Taylor Coleridge*. Ernest Hartley Coleridge (ed.). Londres: William Heinemann.
- Descartes, R.. trad. a l'anglès de John Veitch, Ilana i Greg Newby (ed.) (1993). «Discourse on the Method of Rightly Conducting One's Reason and of Seeking Truth in the Sciences». *Project Gutenberg*. <https://www.gutenberg.org/files/23306/>.
- Descartes, R. «Discours de la méthode». en «Oeuvres de Descartes», *Project Gutenberg*, <https://www.gutenberg.org/files/13846/>, ed. francesa reeditada per Miranda van de Heijning, Renald Levesque i l'*Online Distributed Proofreading Team* en base a l'edició original francesa de Victor Cousin (2004).
- Descartes, R. «Discours de la méthode», en «Oeuvres de Descartes», *Project Gutenberg*, <https://www.gutenberg.org/files/13846/>. ed. francesa reeditada per Miranda van de Heijning, Renald Levesque i l'*Online Distributed Proofreading Team* en base a l'edició original francesa de Victor Cousin, (2004).
- Descartes, R. «Meditationes de prima philosophia», *Project Gutenberg*, <https://www.gutenberg.org/files/23306/>, Jana Srna, Norbert H. Langkau, Laurent

- Vogel i l'*Online Distributed Proofreading Team* (ed.), basat en Artur Buchenau Lipsiae (ed.), 1913. Felicis Meineri, C. Grumbach, Leipzig. (2007).
- Hobbes, T. (1985). *Leviathan*. C. B. Macpherson (intro. i ed.). Londres: Penguin Books.
  - Kant, I. (1956). *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg: Felix Meiner.
  - Kant, I., Mary Gregor (intro., trad., i notes) (1991). *The Metaphysics of Morals*, Cambridge University Press. Nova York.
  - Kant, I. Mary Gregor (trad.) (1998), *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, Cambridge University Press, Cambridge.
  - Kant, I., Salvi Turró (ed. i trad.) (2002). *Història i política*. Barcelona: Edicions 62.
  - Kant, I., J. Rovira Armengol (trad.) (2003). *Crítica de la razón pràctica*. Buenos Aires: Editorial La Página S. A.
  - Kant, I., J. Jaques (ed. i trad.) (2004). *Crítica de la facultat de jutjar*. Barcelona: Edicions 62.
  - Kant, I., *La Metafísica de las costumbres*. estudi preliminar d'Adela Cortina. trad. i notes d'Adela Cortina i Jesus Conill (2005). Madrid: Tecnos.
  - Kant, I., David L. Colclasure (trad.) (2006). *Toward Perpetual Peace & Other Writings*. New Haven i Londres: Yale.
  - Kant, I., Pedro Ribas (trad.) (2013). *Crítica de la razón pura*. Taurus. Madrid: Santillana Ediciones Generales, S. L.
  - Machiavelli, N., Arthur Burd (ed.). Lord Acton (intro.) (1891). *Il Principe*. Oxford.: L. Clarendon Press.
  - Machiavelli, N. (2009), «Il Principe». *ibiblio*, Sálvio Marcelo Soares (ed. 1.1s). amb el text original italià. MetaLibri. 04/2018.  
([http://www.ibiblio.org/ml/libri/m/MachiavelliNB\\_IlPrincipe\\_s.pdf](http://www.ibiblio.org/ml/libri/m/MachiavelliNB_IlPrincipe_s.pdf))
  - Rousseau. J.-J., *The Social Contract and The First and Second Discourses*. Nova York: Yale University Press. (2002).

- Spinoza, B., Carl Gebhard (ed.) (1924). *Ethica, ordine geometrico demonstrata. en Opera Posthuma, amb el text original en llatí. 4 vols. Heidelberg*, (text de domini públic consultat a *Ethica DB*).
- SPINOZA, B. (1883). *Ethics, trad. a l'anglès de R. H. M. Elwes*. (text de domini públic consultat a *Ethica DB*).
- SPINOZA, B. Vidal Peña (trad.) (1980). *Ética demostrada según el orden geométric*. Madrid: Editora Nacional. (text consultat a *Ethica DB*).
- SPINOZA, B., Atilano Domínguez (ed. i trad.) (2000). *Ética demostrada según el orden geométrico*. Madrid: Editorial Trotta.

### Secundària:

- Arendt, H. (1982). *Lectures on Kant's Political Philosophy*. R. Beiner (ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Collin, F. (2006). *Praxis de la diferencia*. Barcelona: Icaria editorial.
- Dewey, J. (1910). *The influence of Darwin on philosophy, and other essays in contemporary thought*. Nova York: H. Holt and company.
- Eucken, R., Meyrick Booth (trad.) (1908). *Main currents of modern thought*. Nova York: Charles Scribner's Sons.
- Eucken, R. (1960). *Geschichte der philosophischen Terminologie*. Hildesheim: Georg Olms.
- GALISON, P. (2010). *The Objective Image*. Utrecht: Labor Grafimedia BV.
- Heidegger, M., *El origen de la obra de arte*. en *Caminos de bosque*. Versió d'Helena Cortés i d'Arturo Leyte (1996). Madrid: Alianza.
- de Libera, A. (2008). «When Did the Modern Subject Emerge?». *American Catholic Philosophical Quarterly*. Vol. 82, No. 2. pp. 181–220.
- Marx, W. (1977). *Introduction to Aristotle's Theory of Being as Being*. La Haia: Martinus Nihoff.
- Nuzzo, A. (2008). *Ideal Embodiment. Kant's Theory of Sensibility*. Bloomington: Indiana University Press.



- Pippin, R. B. (2005). *The Persistence of Subjectivity. On the Kantian Aftermath*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sancho, E. (2018). «Sobre ‘hypokeimenon’, ‘subjectum’ i ‘Subjekt’». dins: *Treballs de Fi de Grau de Filosofia - Grup B4*, pp. 76–91. Miras Boronat, Núria Sara (dir.). Cordero Rodríguez, Abraham (ed.). Repositori Digital de la Universitat de Barcelona. Barcelona. <http://hdl.handle.net/2445/123603>.
- Stoddard, E. W. (1988). «Reason on Trial: Legal Metaphors in the Critique of Pure Reason». *Philosophy and Literature*. Vol. 12, No. 2. pp. 245-260.
- Thiel, U. (2011). *The Early Modern Subject. Self-Consciousness and Personal Identity from Descartes to Hume*. New York: Oxford University Press.
- Thorpe, L. (2015). *The Kant Dictionary*. Londres: Bloomsbury Academic.
- Wells, N. J. (1990). «Objective Reality of Ideas in Descartes, Caterus, and Suárez». *Journal of the History of Philosophy*. Vol. 28, No. 1, pp. 33-61.

#### Diccionaris:

- Ferrater i Mora, J. (1964), *Diccionario de filosofía*, 2 vols., Editorial Sudamericana, Buenos Aires.
- Krings, B.i W. (1979). *Conceptos fundamentales de filosofía; tomo III, Palabra-Voluntad*. Barcelona: Herder.
- Lewis, Charlton T., Short, Charles, Freund (1879). *A Latin Dictionary*. basat en Freund *Latin dictionary*. Andrews (ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Liddell, H., Scott, R., Jones, H. S. (1940). *A Greek-English Lexicon*. Revisat i augmentat per Sir Henry Stuart Jones amb assistència de Roderick McKenzie. Oxford: Clarendon Press.
- «DDLCC» (*Diccionari descriptiu de la llengua catalana*): Institut d'Estudis Catalans. <http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>.
- «DLE 23.1» (*Diccionario de la Lengua Española, 23.1ª edición*): darrera actualització. desembre 2017 (Real Academia Española i ASALE). <http://dle.rae.es/>.

- «DA», *Diccionario de Autoridades - Tomo VI (1739), 1726-1739*, Real Academia Española, <http://web.frl.es/DA.html>.
- «DIEC2» (*Diccionari de la llengua catalana, Segona edició*): Institut d'Estudis Catalans. <https://dlc.iec.cat/>.
- «Latdict», *Latin Dictionary & Grammar Resources*, Kevin Mahoney (ed.), <http://latin-dictionary.net/>.
- «Merriam-Webster Dictionary», *Merriam-Webster.com*. <https://www.merriam-webster.com/>.
- «NTLLE», *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española (1726-1992)*, Real Academia Española. <http://www.rae.es/recursos/diccionarios/diccionarios-antteriores-1726-1992/nuevo-tesoro-lexicografico>.

#### **Eines telemàtiques:**

- *Corpus Thomisticum*, Fundación Tomás de Aquino. <http://www.corpusthomisticum.org/>, darrera modificació: 2013.
- *Ethica DB*. de Julien Gautier. <http://www.ethicadb.org/index.php>. darrera modificació: Maig 2013.
- *Online Etymology Dictionary*. Harper. Douglas (ed.) (2001-2018). basat únicament en fonts d'autoritat. <https://www.etymonline.com/>. darrera modificació: 2018.
- *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. Mark Aronoff (ed.) <http://linguistics.oxfordre.com/>. Oxford University Press/. darrera modificació: 2018.
- *Perseus 4.0 (Perseus Hopper)*. anàlisi de texts greco-romans, a Perseus Digital Library, Gregory R. Crane (ed.). Tufts University, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>, darrera modificació: Octubre 2013.